

Andrej Rozman Roza

Z JEZIKOM PRIPET NA STENO BESED

Iščem ritem in rimo, ko lupim krompir, pomivam posodo, vozim kolo ali plavam. Le da imam pred drugimi ljudmi za nekaj časa mir, že besedne kombinacije po glavi preigravam. Kajti besede so ene od mojih najljubših igráč. Z njimi sem tako zasvojen, da se mi včasih zdi že nevarno, saj ves čas iščem neke nove besedne finte. Teh pa ni neomejeno število – sploh ne tistih, ki so meni z mojim omejenim znanjem dosegljive. Zato se sem ter tja ustrašim, da se bom zaciklal. Da se mi bo pot ustavila in bom začel pisati neumnosti, ki ljudem, ki jih moja poezija veseli, ne bodo všeč. Besede mi namreč pomenijo zelo veliko, a bistveno več od njih pomenim samemu sebi jaz sam. In ta moj ego, ki se skuša čimbolj uveljaviti, in želja, da bi me imeli ljudje radi, sta me najbolj neizprosno zvlekla v to, kar zdaj počnem. Zato bi najbrž sestavljal pesmi, tudi če mi ne bi bilo treba z njimi služiti denarja. Mogoče bi sestavljal celo boljše. Brez dvoma pa še vedno v veliki meri po naročilu. Saj velik del mojih del nastane tako, da režiserji, producenti, uredniki, pevci ali slikarji izrazijo željo, da bi z mano sodelovali, jaz pa se trudim, da bi jim kar najbolje ustregel.

Vendar ta osnovni motiv, ugajati, a biti hkrati pošten in iskren do svojega pogleda na svet, je zdaj prekrit z drugim motivom, namreč služenjem denarja. Naj mi bo to, kar počnem, še v takšno veselje, sem hkrati od tega tudi odvisen, tako jaz kot moji najdražji. Če je to dobro ali slabo, je težko reči z gotovostjo. Delno sem prepričan, da bi pisal manj in bolje, če mi ne bi bilo treba pisati zaradi denarja. Hkrati pa imam na sumu, da bi v tem primeru že zdavnaj odpotoval kdovekam. A to so seveda zgolj sanje, dejstvo pa je, da sem se zagnal v strmo steno literature, v kateri moram že iz čisto ekonomskih razlogov plezati naprej. Ker drugega ne znam in hkrati nimam končanega faksa, ne morem niti pomisliti na oddih v kakšni dobro plačani navidezni službi. Kar je pravzaprav sreča – vsaj v tistem starem pomenu besede, ko je sreča sinonim za usodo. In čeprav sem bil zadnje leto že zelo prestrašen, saj sem šele pri svojih petdesetih letih prišel do spoznanja, da sem navaden blefer, ki se je zaplezal, sem zdaj to tesnobo premagal in si ustvaril mnenje, da sem sicer res navaden, slabo izobražen blefer, a hkrati vendarle v enih rečeh spreten in temu primerno vsaj v slovenskem prostoru konkurenčen. In če bo narod vzdržal, bom z njim vred vzdržal tudi jaz.

Spreten sem predvsem jezikovno. Delno je to zaradi nekakšnega meni ne čisto razumljivega talenta, ki je najbrž kombinacija podedovanih genov in doživetij v otroštvu, delno pa moja jezikovna spretnost izhaja iz mojega preišljenega odnosa

do jezika. Tu imam za zdaj še vedno nerazumljivo ogromno prednost pred zasledovalci. Kajti čeprav mi manjka marsikatero konkretno védenje, čeprav sem marsikaj, kar bi mi zdaj prav prišlo, prešprical in presanjal, sem si že dolgo na jasnem, da je jezik dejstvo in ne ideal. Da je normativen pogled na slovenščino bil nekoč verjetno nujen, danes pa je to popolna zabloda, saj o tem, kaj je pravilno in kaj ni, ne odločajo jezikoslovci, ampak jezik sam, ki se vztrajno razvija, poenostavlja in bogati. In da ima vsak nacionalni jezik svoj centralni pogovorni jezik. Ker skušam ujeti v svoje verze čimbolj resničen jezik, sem neizprosno do vseh (za moj občutek) papirnatih izrazov in stavčnih skladenj. V to me sili tudi dejstvo, da veliko pišem za gledališče. Na nek način pravzaprav vse, kar pišem, pišem tudi za gledališče. S svojimi pesmimi namreč pogosto nastopam, se jih učim na pamet in jih recitiram. Zato tudi ko pišem, pišem zmeraj naglas in v vlogi – se pravi kot nekdo konkreten, ki to govori. Ena od pomembnejših stvari, ki me v literaturi zanima, je čimbolj spretno povedan živ jezik. In čimbolj točno zapisan – kar še zdaleč ni lahko. Včasih se mi zdi, da se moram za kazni, ker nisem končal slovenistike, zdaj spopadati z iskanjem pravopisa za pogovorni jezik. In zdi se mi tudi, da imam z jezikom več veselja kot z vsebino. Zato me ni sram na tem mestu priznati, da je tisto, kar mi pri pisanju občasno povzroča najhujše težave, najti današnjemu svetu relevantno zgodbo, ki jo bom skozi ta živi jezik povedal. Da moram, skratka, zaradi svoje zasvojenosti z jezikom iskati zgodbe, ki jih bom s tem jezikom povedal in mi zaradi njih ne bo nerodno.

Da pridem do zgodbe, imam na razpolago več poti. Včasih vzamem kakšno staro, že dobro preizkušeno zgodbo, in jo prestavim v nov jezik. To je najenostavnejši način in v njem sem že kar spreten. Kadar prestavljam kakšno staro zgodbo v današnji prostor, čas in smisel, ji skušam najprej priti čimbolj do dna, najti bistvo in temu bistvu vzporednice v današnjem svetu. Versko gorečnost, okrog katere se vrtil Molierov *Tartuffe*, sem leta 1992 nadomestil z brezkompromisno poslovnostjo, ko se trguje tudi z ljudmi in njihovimi organi. V Molierovem *Georgeu Dandinu*, ki sem ga predelal leta 1986, sem puhlo plemstvo, ki zviška gleda na kmeta, zamenjal s sovjetsko razgretimi povojnimi komunisti. Pri *Obutem mačku* (2004) sem napravil pomemben premik v klasični pravljicni zgodbi, ker sem kraljično iz objekta mladeničeve želje spremenil v aktivno borko za svojo srečo in ugodje. Pri *Snu kresne noči* (1999) pa sem se predvsem držal Shakespearja in ne njegovih meščansko puritanskih prevajalcev, hkrati pa vse skupaj tudi nekoliko skrajšal.

Druga pot, ki me pripelje do zgodbe, je tako imenovano prosto plezanje, pri katerem gre za kombinacijo srečnih najključij in moje potrpežljivosti. Pri otroških pesmih, ki jih praviloma začnem graditi okrog kakšne besedne domislice (recimo, da mleko besno vzkipi in se od groze sesiri), skoraj nikoli na začetku ne vem, kako se bo zgodba končala. In še takrat, ko mislim, da vem, je to ponavadi breme, zaradi katerega proizvajam neužitne verze in za lase privlečeno zgodbo. Šele ko se prepustim jeziku in možnostim, ki mi jih ponuja, lahko pripeljem pesem do njenega pravega konca.

Mimogrede: Ker je jezik tisti, ki mi pelje zgodbo od začetka do konca, sem zelo skeptičen do prevajanja poezije. Pravzaprav mi je pri poeziji bolj od prevoda pri srcu kraja. Pri čemer, da ne bo nesporazuma, za eno samo svojo pesem ne bi mogel reči, da sem jo ukradel. Le kakšen verz sem pobral iz kakšnega drugega jezika in okrog njega spletel svojo pesem. Sem pa, naprimer, prevedel dve uganki, eno iz hrvaščine in drugo iz češčine, ne da bi napisal, da sta prevedeni, saj gre po mojem

mnenju za ljudsko blago (v obeh primerih sta bili uganki narodni in neavtorizirani). Imam pa tozadevne avtorske težave s štirimi otroškimi pesmimi, ki sem jih precej svobodno prevedel in kot prevode objavil v revijah za otroke, zdaj pa ne vem, ali naj jih uvrstim v knjigo svojih pesmi ali ne. Mogoče jih bom, seveda z opombo, da so prevedene, vendar bo to v avtorski pesniški zbirki delovalo nekoliko nenavadno, pa čeprav so vse štiri še kako moje – še posebej, če pomislim na vse tiste pesmi, ki sem si jih želel prevesti, pa mi jih zaradi jezikovnih ovir ni uspelo narediti tako dobrih, da bi bil z njimi zadovoljen – se pravi enakovrednih originalu. Sicer pa naj vsak, ki se mu moja misel o večji vrednosti kraje kot prevoda zdi nedopustna, pomisli na Prešernov sonet »Je od veselga časa teklo leto«, ki je genialna predstavitev Petrarkovega tretjega soneta v Prešernov literarno življenjski okvir. In to je tisto, kar sem hotel reči – samo mimogrede.

Svoj pesniški postopek naj vam zdaj ponazorim z resnično prigodo. Pred letošnjimi poletnimi počitnicami me je urednica *Cicibana* prosila, da do konca avgusta napišem kakšno takó kratko pesem o povodnem možu, da bo prišla na eno samo stran. Ker so v *Cicibanu* črke velike in mora biti prostor tudi za ilustracijo, je morala biti pesem res kratka. Vse poletje sem si po malem razbijal glavo, kaj naj napišem, nazadnje pa se zapičil v idejo, da bi bilo tisto tuljenje, ki včasih namesto vode pride iz vodovodnih pip, stokanje povodnega moža, ki je obtičal v ceveh vodovoda, ko je iskal bolj čisto vodo. Ko sem se teden dni pred rokom usedel za računalnik, mi je bila vsa zgodba že tako jasna, da pravzaprav nisem imel nobene šanse, da bi iz nje lahko nastala pesem. Še posebej ne kratka. Bolj ko sem se namreč trudil, bolj sem besnel nad dejstvom, da hočejo od mene rimano in metrizirano pesem, na kakršne sem jih pri svojih tovrstnih izdelkih navadil. Če bi hoteli pravljico, se mi je zdelo, bi se mi kar izlila na monitor. A tega nisem niti poskusil in sem se mučil z verzji, vse dokler nisem tik pred zdajci, zadnjo noč ob treh zjutraj, pesmi končal. Zgodba je bila popolnoma drugačna, kot sem si jo zamislil, zavijanja iz pipe sploh ni bilo, a bil sem zadovoljen – in to je glavno. Edina težava je bila, da je pesem imela 34 trinajstercev, kar je moralo biti še takemu samozaslepljencu jasno, da je je za eno stran v *Cicibanu* preveč. Poslal jim jo bom, pa naj se znajdejo, kot se vejo in znajo, sem si rekel, preden sem šel spat. Glavno je, da vidijo, da sem se potrudil.

Zjutraj sem pesem še enkrat prebral. Še vedno je bila dobra. Le občutek, da je povsem neuporabna za tisto, čemur naj bi bila namenjena, je postal grenak. Kaj če bi na hitro napisal nekaj res kratkega, sem pomislil. In v tistem trenutku mi je prišlo v glavo nekaj elementov: povodni mož, ki pride v Portorož, kjer se zaljubi v morsko deklico, s katero ne vesta, kje bosta živela, ker sta različnovodna. O teh stvareh sem premišljeval že nekoč prej. Hotel sem na to temo napisati pravljico, a se mi je zgodba zdela preveč bizarna, tako da sem jo čisto pozabil do tistega trenutka, ko sem jo res nujno potreboval. Ker sem moral že dopoldne s kolesom v mesto, sem se med potjo parkrat ustavil, da sem si ob robu kolesarske steze v dlančnik zapisal sveže sestavljene verze – in tako imel v slabe pol ure na relaciji od Dravelj do Narodne galerije napisano prav ljubko dvanastvrstičnico. Nekoliko preveč sentimentalna je sicer za moj okus in tudi jezik je preveč ljudski, saj se rimajo istovrstne besede (glagol z glagolom), čemur se skušam izogibati, a pogosto zelo kritične Cicibanke so bile z njo zadovoljne in jo bodo objavile. V eni naslednjih številki pa bodo objavile tudi tisto daljšo. Kar se zvoka, ki prihaja iz pipe, in v vodovod ujetega povodnega moža tiče, pa sem se odločil, da bom na to temo napisal lutkovno igrico.

Naj za zaključek povem, da nisem od nekdaj pisal rimanih pesmi. Ko sem bil urednik literarnega glasila na gimnaziji, sem s prezirom gledal na vse, ki so mi prinašali tovrstne izdelke. Bil sem zagrizen modernist, prepričan, da je treba v slovensko poezijo vnesti vse, česar je do zdaj pogrešala – od futurizma in dadaizma do nadrealizma. Ker pa imam kot nekakšen obrambni mehanizem v sebi talent za obračanje stvari na hec, je bilo tako tudi z mojo modernistično poezijo. Zmeraj je moral biti v besednih konstrukcijah nek štos. In tako se je na koncu ta štos zgodil tudi z mojimi največjimi modernističnimi dosežki. Bil pa je v tem, da so bili vrhunci mojega modernizma prvič objavljeni kot poezija za odraslo avantgardo v *Problemih*, drugič pa štirinajst let kasneje kot poezija za najmlajše v *Kurirčku*. Za primer navajam dve kratki pesmi iz tega znamenitega cikla, ki je iz mene napravil pesnika za otroke:

VOJAŠKA/ vojaki in vošibki/ korenjakajo
DVA MALARJA/ sta delala (malala)/ pelala: lalala.

Skozi tovrstno trančiranje besed sem (takrat, ko so bile pesmi objavljene prvič) prišel do konca. V poeziji sem videl samo še črke in njihove notranje pomene. V črki M, naprimer, ženske prsi, kar se zelo dobro ujema z besedo mama, ki tako zvočno kot vizualno spominja na sesanje. In od tod naprej (oziroma nazaj) se več ne da priti prav daleč. Tako me je poezija v moji jezikovni doslednosti peljala do konca in sem se začel med študijem slovenistike iz predvsem družabnih nagibov ukvarjati z gledališčem. Čisto neverbalnim, strogo telesnim, fizičnim gledališčem, kakršno je bilo sredi sedemdesetih v modi. A gledališče se je razvijalo in počasi začelo potrebovati tudi kakšno brechtovsko angažirano pesmico, da sem povsem nehote in napričakovano skozi gledališka vrata prišel do čisto drugačne, živemu stiku namenjene poezije. In to zdaj počnem že več kot pol življenja, tako da bi bil počasi že čas, da me pot pripelje v kakšno novo pokrajino.

Otrok in knjiga 64 (2005)